

Dalibor HAVEL, *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích. Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*, Brno 2018, ISBN 978-80-210-8918-1, 479s.

Autor publikace *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích. Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*, která vyšla v roce 2018, byl dosud známý především usilovnou činností ve prospěch tzv. Českého diplomatáře pro období konce přemyslovského věku. V rámci užší specializace se věnoval paleografickému rozboru kancelářské písemné produkce, zejména pro dobu Václava II. a Václava III. Jeho badatelská snaha, upřená právě na studium písma, obohatila naše znalosti o řadu informací jak z hlediska jeho dějin, tak z pohledu kancelářské praxe a personálního zastoupení jednotlivců/písařů. V poslední publikaci se zaměřil na širší aspekt vývoje písma, resp. předcházející období. Záměrem práce se stalo prozkoumání zachovalých rukopisných památek, přesněji nově pojaté analýzy latinských rukopisných zlomků (převážně psané karolínským minuskulním písmem), které byly doposud spíše přehlíženy, a jejich zasažení do kontextu celkového vývoje a rozvoje písemnictví u nás. Tento badatelský přístup vedl k následnému rozvržení práce do tří hlavní kapitoly.

V prvním celku *Vývojové aspekty latinského písma c. IX. až XII. století*, autor čtenářům představil historický vývoj latinského písma na příkladu produkce jednotlivých skriptorií, od klášterů v Corbie a Laonu, přes dvorskou školu v Cáhách a Tours, včetně západofrancké a severolatské písařské školy až po vývoj latinského písma do konce 12. století v Čechách. Navazující část knihy nabízí intenzivně pojatý pohled do metodiky práce, resp. práce s konkrétními zlomky; otázka chybějící kvantifikace dochovaných rukopisných zlomků, kvalifikace, zařazení i následné využití takové makulatury spojené s grafickým rozбором, poznáním psané plochy (i jako zvyklostí sledovaného skriptoria) ad. Současně nechybí ani rozbor vnitřních znaků, které vedly ke sledování kodikologických aspektů u jednotlivých typů písemností. Navazuje rozbor a chronologický přehled jednotlivých dokladů (*Doklady z období prvních církevních struktur*). Třetí oddíl pak přináší informace o nejstarších písařských školách v Čechách i na Moravě, a to od prvního centra pro pěstování písemností („archivu“) u Pražského kostela za doby druhého pražského biskupa Vojtěcha (nejpozději na počátku 11. století). Autor dané místo označuje za počátek příštího rozvoje směrem k typům pí-

sařských škol, a to na základě ještě nízké příbuznosti afinit u doložených písářských rukou. Nechybí ani znalosti o písmu a rukopisných zlomcích již školených individualit kolem břevnovského kláštera, a to už k polovině 11. století. V této době obecně jde také (slovy autora) o kultivaci duchovního života, což přispělo i ke stabilizaci skriptorií a čtenějším možnostem pro školení a rozvoj písma. Cenná je proto cesta k rekonstruování dalších znalostí o břevnovském skriptoriu; autor pak v tomto kontextu zvláště vyzdvihuje význam tzv. profesního lístku sv. Vojtěcha a některé písářské ruce (např. glosátor B). Dále v Břevnově sleduje i dvě skupiny písářů/stylů podle školení a odhadů vzdělání. Po břevnovském centru je čtenáři představeno skriptorium v Hradisku u Olomouce. Zkoumané rukopisy přitom interpretuje jako příklad jedné písářské školy, přičemž skriptorium fungovalo paralelně s písářskou dílnou biskupa Jindřicha Zdíka tedy ve 30.–40. letech 12. století. Na závěr je formou exkurzu připojen oddíl o možnostech rekonstrukce a úvahy o případné existenci písářského centra v benediktinském klášteře Ostrov u Davle.

Na závěr přidejme, že pro přehled zkoumané makulatury obsahuje kniha velmi zdařile sestavenou fotodokumentaci, vždy s popiskou, koncipovanou jako průběžný katalog. Celkem se jedná o 216 příkladů z období od přelomu 8.–9. až po přelom 12.–13. století. Podle slov autora je to však z dochovaných zlomků toliko jedna třetina. Klíčem k selekci se stala snaha o výběr ukázek všech typů latinských zlomků. Kniha Dalibora Havla tak opět (stejně jako starší autorovy tituly) přináší nová zjištění v oblasti písemné kultury v našich zemích. Práci lze navíc kvitovat s povděkem i z hlediska rozšiřování znalostí v komplikovaném světě poznání raně středověkých dějin, kde se obvykle potýkáme s nedostatkem či deperditním stavem pramenného materiálu.

Dana Dvořáčková-Malá

Martina MAŘÍKOVÁ, *Finance v životě pražské metropolitní kapituly. Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418*, Archiv hlavního města Prahy – Praha 2018 (Documenta Pragensia, Monographia 35), ISBN 978-80-86852-77-5, 782s.

Třináct let po obhájení diplomové práce *Registrum acceptorum et divisionum capituli metropolitani Pragensis 1396–1418 a hospodářství pražské metropolitní kapituly na přelomu 14. a 15. století*,¹ jedenáct let po vydání stejnojmenné studie ve Sborníku archivních prací,² devět let po uplynutí grantového projektu *Společná pokladna pražské metropolitní kapituly v době předhusitské* (jehož výstupem bylo i několik odborných článků)³ a čtyři roky po obhájení disertační práce „*Společná pokladna pražské metropolitní kapituly v 2. polovině 14. a na počátku 15. století*“ předkládá Martina Maříková zatím nejnovější příspěvek k této problematice s názvem *Finance v životě pražské metropolitní kapituly: Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418*. Tímto chronologickým pře-

- 1 Martina MAŘÍKOVÁ, *Registrum acceptorum et divisionum capituli metropolitani Pragensis 1396–1418 a hospodářství pražské metropolitní kapituly na přelomu 14. a 15. století*, diplomová práce Katedry archivnictví a pomocných věd historických FF UK, Praha 2005.
- 2 Eadem, *Registrum acceptorum et divisionum capituli metropolitani Pragensis 1396–1418 a hospodářství pražské metropolitní kapituly na přelomu 14. a 15. století*, SAP 57/1, 2007, s. 237–445.
- 3 Projekt podpořen v letech 2007–2009 Grantovou agenturou Univerzity Karlovy. Publikáční výstupy: Eadem, *Aniversála jako součást liturgického provozu pražské metropolitní kapituly a hmotného zajištění jejich členů v době předhusitské*, in: Ózef Dobosz – Jakub Kujawiński – Marzena Matla-Kozłowska (edd.), *Trzecie polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Commemoratio praeteritorum - społeczności średniowieczne wobec przeszłości*, Poznań 2012, s. 151–163; Eadem, *České a moravské kapituly ve středověku – výběrová bibliografie po roce 1945*, in: Jan Hrdina – Martina Maříková (edd.), *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku / Die Kapitel in den Ländern der böhmischen Krone und in Ungarn im Mittelalter / Chapters in the lands of the Bohemian Crown and in Hungary in the middle ages*, Praha 2011 (Documenta Pragensia, Supplementa 2), s. 269–284; Eadem, *Správa majetku pražské metropolitní kapituly v době předhusitské*, in: J. Hrdina – M. Maříková (edd.), *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, s. 101–123; Eadem, *Účetní rejstříky společné pokladny pražské metropolitní kapituly z 2. poloviny 14. a počátku 15. století*, in: Józef Dobosz – Jakub Kujawiński – Marzena Matla-Kozłowska (edd.), *Druge polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 25–28 września 2007 roku*, Poznań 2009, s. 249–259.

hledem lze ve zkratce ilustrovat dlouhodobé výzkumné úsilí badatelky, která se již jako posluchačka oboru Archivnictví a pomocné vědy historické na FF UK zaměřila na studium téměř nevytěženého korpusu pozdně středověkých hospodářských pramenů vypovídajících o vnitřním fungování velkostatku pražské metropolitní kapituly sv. Víta. Z tohoto prostého faktu je třeba Martinu Maříkovou hned z počátku (prozatím bez jakýchkoliv hodnotících kritérií její práce) nazvat průkopnicí jednoho z důležitých témat současné české mediévistiky a ocenit skutečnost, že dokázala otevřít výzkum rukopisného materiálu, o němž se mnozí kurzoricky zmiňovali, nikdo však k němu nedokázal systematicky přistoupit.⁴

Centrem její pozornosti se staly především fragmentárně (v porovnání s obdobnými prameny jiných kapitul té doby však zcela unikátně) dochované účetní rejstříky svatovítské kapituly pokrývající nesoustavně období konce 50. let 14. stol. až druhého desetiletí 15. stol. Konkrétně se jedná o pět kompletních kodexů a dva rukopisné zlomky (Archiv Pražského hradu, fond Archiv metropolitní kapituly: Cod. VIII/1, VIII/2, XXVII/1, XXVII/2, XXVIII/1; zlomky XII/18, XIII/21).⁵ Z počátku svého výzkumu věnovala Maříková zvýšenou pozornost nejmladšímu ze všech rejstříků, kodexu XXVII/1,⁶ ve své nejnovější publikaci *Finance v životě pražské metropolitní kapituly* (jež je ani ne přepracovaným, spíše mírně zredukovaným a lehce přeuspořádaným vydáním její disertační práce) již autorka analyzuje celý pramenný korpus. V rozebíraných účtech (s výjimkou Cod. VIII/2) jsou zaznamenány téměř výhradně příjmy a výdaje společné kapitulní pokladny, a právě o tomto druhu finančních toků kniha a priori pojednává. Maříková sice v počátku definuje všechny kategorie kapitul-

-
- 4 Z rozebíraného pramenného materiálu v minulosti částečně čerpali Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy I–IV*, Praha 1855, 1871, 1875, 1879; František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha 1957; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské*, SH 19, 1972, s. 5–48; Rostislav NOVÝ, *Finanční písemnosti předhusitského velkostatku*, AUC – Phil. et hist. 5, 1975, s. 45–88.
- 5 Cod. VIII/1, VIII/2, XXVII/1, XXVII/2, XXVIII/1 evid. Antonio PODLAHA, *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivo capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Praeae 1923, s. 139–141 (č. 69–70), s. 163–164 (č. 95–96), s. 170 (č. 107).
- 6 Tak ve své diplomové práci vydané později tiskem (M. MAŘÍKOVÁ, *Registrum acceptorum et divisionum*), viz pozn. č. 1 a 2.

ního majetku a z něj plynoucích důchodů (včetně kanovnických prebend a majetků kapitulních hodnostářů – tedy zboží spravovaného jednotlivými členy kapituly), následně však proklamuje, že na základě dochovaného účetního materiálu lze blíže analyzovat pouze tu část příjmů, jež byla spravována společně (tj. příspěvky z proboštských majetků do společné pokladny, platy z obediencí,⁷ příjmy z Týnského dvora, příjmy z aniversárií a různých nadání, příjmy z výtěžku stříbrných dolů u Kutné Hory a některé další nepravidelně doložené platy). Samotný popis všech těchto kategorií, jejich vzájemného prolínání a zevrubné vyličení tak složité a komplexní problematiky, jako je systém správy kapitulních majetků (provázaný s liturgickým provozem katedrály), představuje náročný počin. Přes veškerou snahu vysvětlit probíranou látku co nejnázorněji zůstává popisovaná problematika srozumitelná pouze malé skupině zasvěcených, což ovšem nelze přičítat autorce, nýbrž tématu jako takovému.

Dochované kapitulní účty obsahují nejen záznamy o tom, kolik bylo v daných termínech složeno do společné poklady, ale i to, na co byly tyto společné peníze vynaloženy. Kromě obsáhlé části (kapitola č. 3 o šesti podkapitolách), v níž Maříková pomocí statistických metod vyhodnocuje charakter příjmů, jejich proměnu ve sledovaném časovém horizontu a platební morálku plátců, zde nalézáme též rozsáhlé pojednání (kapitola č. 4 o pěti podkapitolách) o kategoriích kapitulních výdajů. Čtenář je obeznámen především s institutem pravidelného podělování kleriků. Finanční (v některých případech též naturální) přiděly vyplácené kanovníkům ze společné pokladny byly podmíněny přítomností klerika na katedrální liturgii, měly tudíž fungovat jako motivace duchovních k zachování rezidence u biskupského kostela. Toto rozdělování společných prostředků kapituly svým vlastním členům (případně i pomocnému duchovenstvu) mělo mnoho kategorií definovaných frekvencí, charakterem či zdrojem příjmu toho kterého podělování (nejčastěji nazývaného porce). Vedle toho pak účetní rejstříky informují o finančních nákladech kapituly na správu a obstarávání vinic či na různé nepravidelné potřeby. I při vyhodnocování kapitulních výdajů aplikuje Martina Maříková statistické metody a sleduje kolísání rozdělovaných pe-

7 Tzv. obediencie byly typem společného kapitulního majetku (nemovitého), který byl propůjčován členovi kapituly (či někomu jinému) jakožto správci či nájemci. Tomu pak příslušela určitá část výnosů z tohoto zboží, většina výnosů byla ovšem odváděna do společné kapitulní pokladny.

něž v závislosti na mnoha faktorech (množství podělovaných kleriků přítomných v daném termínu u katedrály, výše složené hotovosti, z níž mělo dojít k vyplacení porce atd.).

Není účelem této recenze vystihnout všechny aspekty metodologického přístupu ke zkoumaným pramenům. Budiž zde konstatováno pouze to, že se práce Martiny Maříkové řadí v duchu tuzemské tradice vědeckého archivnictví ke strukturalisticky orientovaným výzkumům, jejichž síla tkví v kvantitativním vyhodnocování zkoumané materie a následném definování typologie vysledovaných jevů a modelování hypotetické sítě funkčních vazeb mezi nimi. Maříková tedy vykresluje svatovítskou kapitolu jako vnitřně provázaný hospodářský organismus se svými specifickými rysy, a to i přes značně nejednotnou podobu analyzovaného materiálu. Autorka přiznává, že vzhledem ke specifické formě správy společných kapitulních majetků nejsou zkoumané rejstříky vedeny jednotnou účetní technikou. Systematicky motivovaná snaha moderní badatelky odhalit a rekonstruovat na základě nesystematického materiálu systém kapitulního hospodářství tudíž vyznívá v mnoha ohledech jako „boj s větrnými mlýny“. Odrazem toho je i velké množství do textu vložených tabulek, které v mnoha případech spíše než systém dokládají ne-systém pozdně středověké finanční správy. I přesto má takto pojatý výzkum svůj hluboký smysl. Jednak se jedná zřejmě o jedinou možnost, jak problematiku celistvě uchopit a přiblížit odbornému plénu, a jednak sehrává důležitou roli v ohledu korekce doposud protěžovaných normativních pramenů. Podrobné sledování účetního materiálu, u něhož předpokládáme, že je odrazem finanční reality instituce, totiž v mnoha ohledech relativizuje faktický dosah hospodářských předpisů a norem zaznamenaných v kapitulních statutech Arnošta z Pardubic z roku 1350.

Analytické vyhodnocení zkoumaného materiálu je v autorské dílně Martiny Maříkové završeno interpretačními kapitolami č. 5 a 6. V první z nich se badatelka pokouší (z velké části odhadem) vyčíslit, jak velkou část z celkových příjmů metropolitních kanovníků tvořily finanční přídělky ze společné pokladny, a tudíž jak důležitý byl pro ně (v porovnání s prebendami) tento zisk. Pomineme-li skutečnost, že jednotliví kanovníci se výší příjmu z prebend mezi sebou značně lišili (což autorka reflektuje schematickou kategorizací kanovníků do tří skupin), lze konstatovat, že pravidelná podělování tvořila značnou (v některých případech většinou) část jejich finančního zabezpečení. I tento faktor hrál zřejmě roli

v tom, že navzdory v literatuře často tradovaným zkrácením představovala pražská metropolitní kapitula v porovnání s podobně důležitými polskými, německými či anglickými kapitulami té doby instituci s největším procentuálním zastoupením trvale rezidujících kanovníků. Decentralizovaný systém správy společných majetků se podle Maříkové podepsal na soudržnosti kapituly. Kanovník, který mimo své prebendy spravoval část společného majetku jako správce propůjčeného zboží (obedience), z něhož odváděl do společné pokladny stanovené výnosy, a následně byl motivován k účasti na společném životě formou pravidelných přídělů z těžbe pokladnice, se mírou své zainteresovanosti na chodu instituce lépe identifikoval jako její integrální člen. Právě tuto interpretaci autorka nabízí (a přesvědčivě dokládá) v šesté kapitole. Dokazuje tak, že účetní prameny lze využít nejen pro studium hospodářských témat, ale též pro zodpovězení některých otázek týkajících se každodennosti kleriků a církevních dějin obecně.

Můžeme-li popsanou analyticko-interpretaci studii Martiny Maříkové bez nadsázky nazvat zcela zásadní materiálově zaměřenou prací tuzemské medievisťiky posledních let, pak ještě důležitějším výstupem její knihy jsou přílohy; tedy edice téměř všech dochovaných účtů (s výjimkou Cod. VIII/2, kde jsou zaznamenány především úroky z vesnic náležející ke kapli sv. Václava)⁸ se jmenným a místním rejstříkem a plejáda tabulek zachycujících autorkou zkoumané hospodářské skutečnosti. O budoucí využitelnosti edice v rukopise těžko čitelného a badatelské veřejnosti špatně dostupného pramenného materiálu snad nemusí být pochyb. Oba rejstříky jsou zpracovány velmi poctivě, přičemž jmenný rejstřík, jenž zachycuje i mnoho odjinud neznámých osob a symbolicky tak „zaldňuje“ katedrálu sv. Víta, se do budoucna může stát pomůckou prosopografických výzkumů pražského kléru. Podobné tvrzení lze vztáhnout i na mnohé přiložené tabulky. Zvláště chronologické přehledy držitelů obediencí pražského kostela, v nichž lze sledovat platební morálku jednotlivých obedienciářů (tab. č. 4–22), jistě poslouží mnoha dalším badatelkám a badatelům. Za doslova fascinující přehled, jenž nabízí důležité informace pro studium liturgického provozu, považují tabulku (č. 24) evidující aniversária sloužená v katedrále během celého roku

8 V případě rukopisů APH, fond AMK, Cod. VIII/1, VIII/2, XXVII/2, XXVIII/1 + zlomky XII/18, XIII/21 se jedná o první tištěnou edici; Cod. XXVII/1 již Martina Maříková publikovala v rámci článku *Registrum acceptorum et divisionum*, s. 313–421.

s uvedením všech zjistitelných specifikací toho kterého nadání. Vedle toho zde nalézáme tabulky platů odváděných kapitule z Týnského dvora (tab. č. 23), příjmů z urbury a stříbrných dolů v Kutné Hoře (tab. č. 25), přehledy týkající se různých nákladů na správu vinic (tab. č. 34, 35) či rezidence kanovníků u kostela (tab. č. 38–43) a mnoho jiných. Celá příloha (edice, rejstříky a tabulky) svým rozsahem zabírá většinu knihy.

Citelným nedostatkem celého svazku je absence seznamu použitých pramenů a literatury. V případě čerpání jiných pramenů než účetních rejstříků se autorka omezila na edičně zpřístupněný materiál; při uvádění listin uložených v Archivu metropolitní kapituly pak odkazuje pouze na registrový katalog Jaroslava Eršila a Jiřího Pražáka,⁹ nikoliv na signatury originálů. Z neznámých důvodů nebyl při pramenné heuristice zohledněn zatím poslední (osmý) díl řady *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, čímž mohlo dojít k nezpracování některých relevantních údajů.¹⁰ Jisté rezervy lze spatřit i ve stavbě odborného textu. Struktura studie a rozložení probíraných témat nutí Maříkovou opakovat mnohé již dříve řečené skutečnosti, aby výklad působil srozumitelně. Snaha se ovšem mívá účinkem. Text místy působí přetíženě a nezapře svůj původ ve vysokoškolské kvalifikační práci. Naddimenzovaně působí též občasně použití čárových grafů, které nepovažuji za příliš ilustrativní. Nastíněné nedostatky ovšem nemohou zrelativizovat celkovou přínosnost cenné vědecké publikace.

Vojtěch Věčeře

9 Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK, *Archiv Pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (-1419)*, Praha 1956.

10 Na vině může být skutečnost, že první svazek osmého dílu RBM vyšel v roce obhajoby disertační práce Martiny Maříkové (RBM VIII/1. 1364–1366, Lenka Blechová (ed.), Praha 2014). Při přípravě své kvalifikační práce k tisku již autorka daný svazek regist dodatečně nezpracovala a nereflakovala ani skutečnost, že mezi tím stihl vyjít i druhý svazek oné edice (RBM VIII/2. 1367–1369, Lenka Blechová (ed.), Praha 2017).

Vladislav RAZÍM, *Řeč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, Praha 2018. ISBN 978-80-86516-96-7, 250 s.

Odborná terminologie patří mezi základní součást každého oboru. Je proto možná až překvapivé, že i přes nespornou tradici české kastelologie dosud neexistovalo žádné dílo, jež by systematicky pojednávalo o problematice oborových termínů. Tuto mezeru se nyní pokusila zaplnit publikace s názvem *Řeč středověké fortifikační architektury* od historika a odborníka na památkovou péči Vladislava Razíma, dlouholetého pracovníka středočeského pracoviště nynějšího Národního památkového ústavu. Autor zde shrnuje zkušenosti vlastní odborné činnosti v oblasti opevňovacích systémů období středověku.

V úvodu upozorňuje na dosavadní literaturu, v níž byla terminologie alespoň výběrovým způsobem zpracovávána (s. 7–8). Poukazuje rovněž na nejednotné užívání některých termínů (např. *val*), stejně jako na to, že dosavadní práce s terminologickými hesly (nejčastěji v literatuře kastelologické) jsou primárně zaměřeny na stavby hradního typu a musí být tedy z principu výběrové. Následuje definování tematického vymezení této publikace. To představuje primárně středoevropská fortifikace, na niž je kladen hlavní důraz, byť zejména u specifických prvků a staveb jsou příležitostně používány i příklady z jiných geografických oblastí. Časový rozsah pak sahá od konce 12. do první třetiny 16. století. Ohledně terminologie pro období raného středověku do 12. století autor odkazuje na archeologii.

V kapitole „Druhy opevněných staveb a sídel“ prezentuje různé typy staveb, u kterých se vyskytují alespoň některé opevňovací prvky, vedle obvyklých typů tedy např. i opevněný dům, most či mlýn. Jako nejčistší model středověké fortifikace uvádí město, u něhož se vzhledem k umístění v krajině předpokládala nutnost vytvořit komplexní fortifikační systém kombinující různé prvky pasivní i aktivní obrany. Jiné typy staveb totiž často využívaly přírodní terén (např. hrady) a řada prvků se u nich nemusela vůbec vyskytovat, nebo se jednalo o stavby, jejichž funkce nebyla primárně obranná a fortifikační prvky byly pouze doplňkové (např. klášter, kostel, dům atp.). Na s. 14 uvádí termín *hrad v nedílu* coby ekvivalent k německému *Ganerbenburg* s informací, že jde o dosud neužívaný český výraz ve vztahu k držbě hradu. Avšak typ majetkové držby v tzv. *nedílu*, od

kterého je tento termín odvozován, je dobře znám z historických prací o šlechtě či jejich sídlech,¹ zejména pak v případech nezletilých sourozenců, byť ne vždy dochází k explicitnímu používání tohoto konkrétního termínu.² V poznámce č. 17 na s. 21 pak autor vysvětluje, že neuvádí typy hradů jako *hrad přechodného typu* nebo *hrad s bergfritovou dispozicí* proto, že se jedná o české specifikum, vedou se o nich odborné diskuse, nebo byly tyto typy již dříve odmítnuty. Domnívám se, že pro terminologickou publikaci tyto argumenty nejsou a ani nemají být relevantní. Vzhledem k tomu, že se tyto termíny již hojně objevily v početné kastelologické literatuře být jen české provenience,³ stávají se tím součástí terminologického fondu a to tím spíše, vede-li se o některých aktuální odborná diskuse. Z dalších typů či funkcí hradu, o kterých je možné vzhledem k vlivu jejich specifické funkce na dispozici uvažovat, pak není jmenován třeba *hrad shromáždovací*. Tyto hrady představují stavby uzpůsobené (resp. přímo postavené) pro shromáždění vojenských jednotek, tedy jako hrazený vojenský tábor uvnitř hradního areálu (např. Adršpach či Preitenstein⁴). Jedná se sice o specifický a nepříliš častý typ, ovšem takových se v textu nachází celá řada. Jak kniha uvádí, různé typy funkcí hradu se často vzájemně překrývají.

V obsáhlém výčtu staveb a prvků Razím upozorňuje taktéž na občasně ambivalentní potřeby objednavatelů, které ilustruje na příkladu vstupní brány. Ta patřila mezi slabé a zranitelné články opevnění, zároveň však na ni byly kladeny reprezentační nároky, jejichž naplnění nezřídká stálo v rozporu s potřebami

- 1 Příklad společné držby mezi dospělými vlastníky nacházíme kupříkladu u Buštěhradu. Ten byl v 16. století ve společné držbě Jana a Vladislava Bezdružických z Kolovrat, přičemž s Janovou dcerou Kateřinou jeho díl později vyženil Zdeněk z Vartemberka. Blíže viz např. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku... III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 64.
- 2 Konkrétní příklady sourozenecké držby v tzv. nedílu najdeme kupříkladu v úvodní studii edice korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egerberka, viz *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egerberku z let 1570–1596*, Petr Mareš (ed.), České Budějovice 2015; nebo též Petr Vorel v perněštejské monografii, viz Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, např. s. 186.
- 3 K hradům přechodného typu viz např. Tomáš DURDÍK, *Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov)*, Praha 2005; nebo dále Idem, *Hrady přechodného typu v Čechách*, Praha 2007.
- 4 K Preitensteinu viz např. Tomáš DURDÍK – Viktor SUŠICKÝ, *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy*, Praha 2005, s. 159.

obranu. Úplně stranou nezůstávají ani tzv. nestálá opevnění, jež se sice nedochovala a jsou známa např. jen z dobových pramenů, nicméně byla nedílnou součástí sofistikovaného systému fortifikační soustavy (s. 19, pozn. 15). Na výčet stavebních typů opevnění navazuje neméně obsažný soupis konkrétních prvků fortifikačních staveb (s. 31–44), které tvořily aktivní obranu. Zde autor jmenuje např. různé typy podsebití či střílen tak, jak se rozvíjely v čase spolu s potřebami obrany i používanými zbraněmi. V následujících krátkých „exkurzech“ se čtenář seznámí se stručným srovnáním středoevropského kontextu se středověkými fortifikacemi v západní a jižní Evropě (s. 45–47), nebo se stavebně technologickými vlastnostmi pojednávaných fortifikací (s. 47–48).

Největší prostor knihy zaujímá „Obrazová část“, jež se nachází na stranách 49 až 220. Obsahuje celkem 281 příloh, což jsou především fotografie, ale najdeme zde také veduty či plány. U obrázků nechybí stručné výkladové popisky k ilustrovaným předmětům. Razím na nich velmi přehledně představuje různé typy staveb, postupné stavební fáze i jednotlivé konkrétní prvky. Většina vybraných příkladů pochází z českých zemí, některé pak z Německa, Polska, Francie, Švédska apod., pokud se daný typ u nás vyskytoval jen velmi vzácně, nebo se nedochoval.

Závěr knihy pak tvoří terminologický slovník. Řazen je podle českých slov, za nimiž jsou připojovány ekvivalenty v anglickém, německém a francouzském jazyce včetně případných možností popisu (zejména není-li k dispozici přesně odpovídající cizojazyčný ekvivalent), stejně jako údaj o rodu daného termínu. Termíny identického významu nebyly nalezeny vždy, typicky v případech, kdy se v daném geografickém okruhu dotýčný fortifikační prvek nepoužíval. Důležité také je, že u jednotlivých hesel se nacházejí odkazy do předchozích částí – červené tučné číslo odkazuje na instruktivní příklad v obrazové části, zelené pak na bližší vysvětlení termínu v úvodních textových kapitolách. Díky tomu má uživatel možnost se i tímto ověřením přesvědčit o správnosti a vhodnosti konkrétního termínu. Tím dochází k naplnění hlavního smyslu této knihy, kterým je sestavení terminologického slovníku pro potřeby odborné obce i dalších zájemců o kastelologii a obrannou architekturu.

Jedná se tedy o uživatelsky přínosnou a ikonograficky výtečně vybavenou publikaci, která podává poměrně bohatý souhrn terminologie středověké fortifikace v regionu střední Evropy a rozhodně má potenciál stát se vítanou pomůc-

kou při odborné práci. Zmíněné výhrady se týkají především autorova hodnocení některých konkrétních termínů, pro což však primárně terminologicky zaměřená publikace s překladovým slovníkem není vhodnou platformou. Oprávněně se totiž nabízí otázka, jestli promítnutí osobních (byť odborných) preferencí do takové práce považovat za vklad do diskuse, nebo spíš za způsob určité kodifikace, jakkoliv by třeba byl i nezamýšlený.

Lukáš M. Vytlačil

Jaroslav ČECHURA – Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ – Zuzana VLASÁKOVÁ, *Smiřičtí. Krátké dějiny úspěšného rodu. Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska*, sv. 16. NLN, Praha 2018. ISBN 978-80-7422-646-5, 474s.

Smiřičtí ze Smiřic patří mezi šlechtické rody, které v českých dějinách zanechaly nezanedbatelnou stopu. Jejich historii se nově věnuje Jaroslav Čechura ve spolupráci s Veronikou Stachurovou a Zuzanou Vlasákovou v šestnáctém svazku ediční řady *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska*.

Dějiny rodu kniha sleduje od počátku 15. století, kdy se připomíná Václav ze Smiřic jako držitel stejnojmenné vsi nedaleko Jaroměře (1406). Na základě některých indicií Čechura dokládá, že se jednalo o nižšího šlechtice úzce spjatého s tímto východočeským regionem. Tvůrcem rodového vzestupu pak byl jeho syn Jan ze Smiřic. Čechura uvádí, že ziskem dvou manství při vyšehradské kapitule se Smiřický zařadil do společnosti dalších nižších šlechticů držících církevní manské statky, kteří byli reformně orientovaní a v následujících událostech sehráli důležitou roli (Jan Žižka z Trocnova, Mikuláš z Husi, Petr Zmrzlík ze Svojšína ad.). Předpokládanou angažovanost v tomto křídle domácí šlechty také spatřuje jako důvod sporu o jeho šlechtický původ, o kterém rozhodoval komorní soud 11. června 1417 (s. 20–21).

V souvislosti s vzestupem Jana Smiřického mezi elitu husitské společnosti Čechura připomíná různé teorie, jež se kolem Smiřického tradičně objevují (např. napojení na východočeské Orebity), pro které nicméně chybí potřebné doklady. Především však sleduje jeho majetkový i mocenský vzestup a upozorňuje na Smiřického zcela zřejmě spojenectví s pražským městským svazem, díky němuž se v roce 1421 stal hejtmanem královského věnného města Mělníka

(s. 23–24). Upozorňuje také na cílevědomost, s jakou budoval rozsáhlý pozemkový komplex severně od Prahy, kde získal do zástavní držby početné statky církevních institucí s centrem v Roudnici nad Labem. Pozornosti se dostává i Smiřického angažmá v tzv. kolštejnské straně, jejíž členové prosazovali kandidaturu Zikmunda Korybutoviče na český trůn a v září 1427 se neúspěšně pokusili vojensky obsadit Prahu. K dalším událostem na přelomu dvacátých a třicátých let Čechura uvádí, že se Smiřický v podstatě neúčastnil vojenských bojů a jejich podpora z jeho strany byla velmi zdrženlivá. Když však zmiňuje jeho neloajalitu k tehdy dominantnímu husitskému proudu (s. 50), opomíjí při tom skutečnost, že Jan ze Smiřic patrně nikdy nebyl aktivním stoupencem tábořského svazu a neměl tedy ani důvod se na straně Prokopa Holého a dominujících Táboritů výrazně angažovat, stejně jako celá řada ostatních českých šlechticů.

Následující výklad událostí mezi koncem husitských válek a správcovstvím Jiřího z Poděbrad není časově zcela přehledný a obsahuje občas informace nejasného původu. Hynka Ptáčka z Pirkštejna například autor považuje za radikálního husitu (s. 60) a město Tábor označuje jako neutrální (s. 69–70). Přitom právě Ptáček byl hlavním představitelem středního utrakvistického proudu a proti radikálním Táboritům musel použít veškerou svoji politickou obratnost i vojenskou sílu.¹ Stejně tak Čechura nechává stranou spřízněnost Pirkštejna s Jiřím z Poděbrad, jenž se stal pokračovatelem Hynkovy politické linie, kterou završil jmenováním do úřadu zemského správce.

Ve věcném výkladu osudů dalších členů rodu až do počátku 16. století občas poněkud schází některé očekávatelné spojitosti. Např. když Čechura u vojenské služby Smiřických podotýká, že v té době ještě nebylo působení u zahraničních dvorů nijak rozšířené (s. 96), opomíjí, že čeští „husitští“ válečníci byli v regionu žádanými vojáky. Na s. 99 zase poznamenává, že na rozdíl od říšského panského titulu Smiřických nebyl v Čechách uznán říšský hraběcí titul, který získali spřízněnění Gutštejnové. Nejde však o nic zvláštního, neboť tehdejší české právo znalo pro vyšší šlechtu pouze panský stav, na jehož exkluzivitu si stavovská obec zakládala.

1 K osobnosti Hynka Ptáčka z Pirkštejna viz např. Martin ŠANDERA, *Hynce Ptáček z Pirkštejna*. Velké postavy českých dějin, sv. 14, Praha 2011.

Majetkové záležitosti vystupují do popředí opět s osobností Zikmunda ze Smiřic, jenž položil základ nových smiřických dominií. Díky úvěrovým operacím, jež autor knihy přibližuje, získal do svého držení rozsáhlé panství Hrubá Skála a statek Škvorec nedaleko Prahy, k nimž později připojil ještě Náchod a Vízmburk. Ani v této části se výklad neobejde bez jistého terminologického zmatení, kdy v souvislosti s Kutnohorským náboženským mírem uvádí na s. 117 utrakvisty jako evangelíky. V souvislosti s naznačeným vzestupem rodu autor upozorňuje na zajímavý paradox, že s výjimkou Zikmundova syna Jaroslava, nejvyššího hofmistra království a císařského rady, se ostatní Smiřičtí neobjevují v žádných zemských či dvorských funkcích a poměrně dlouho zůstávají stranou veřejného dění, resp. do událostí let 1609 a 1618.

Na relativně chronologický výklad poněkud neorganicky navazuje několik dalších oddílů. Zvolená struktura vychází ze skutečnosti, že část knihy tvoří vlastně již dříve publikované studie, což s sebou nese několik úskalí od opakovaného uvádění již zmiňovaných informací až po přerušení výkladu s odkazem, že o dané problematice bude blíže pojednáno jinde. Zvolený postup čtený text informačně poněkud znepráhledňuje a znesnadňuje úsilí vnímat osudy jednotlivých Smiřických komplexně. V oddíle *Smiřická panství a rodová sídla* podává Veronika Stachurová Kucrová přehled rodového majetku. Popisy panství jsou pojaty velmi nejednotně a některé popisy sídel, jsou-li vůbec uváděny, se vztahují k době, kdy již majetek dávno nebyl v držení Smiřických (např. Roudnice nad Labem), nebo chybí popis panství (Náchod). Lépe je uchopen oddíl o vzdělávání a kavalírských cestách Smiřických od téže autorky. Zde však z principu dochází k opakování řady informací, které v předchozích kapitolách uvedl už Čechura.

Naopak tematicky vítaným krokem je oddělené uvedení textů o ekonomické činnosti Smiřických,² zejména o hospodaření jejich panství na počátku 17. století. Čechura zde předkládá analýzu unikátně dochovaných účetních knih z doby posledních příslušníků rodu. Právě díky nim je možné z nemalé části zrekonstruovat ekonomické vazby na souboru rodových panství, kterých mezi lety 1615–

2 O těchto tématech Čechura publikoval již dříve, např. *Hospodaření posledních Smiřických*, ČNM 162 (1993), č. 3–4, s. 74–85; *Poslední Smiřičtí – bankéři mezinárodního formátu?*, in: Východočeská šlechta, její sídla a teritoria, Zdeněk Beran (ed.), Praha 2013, s. 94–114; *Smiřičtí – finančníci českých stavů (pobled do komorních počtů Albrechta Jana ze Smiřic 1606–1612)*, Stopami dějin Náchodska 12 (2008), s. 141–158, a další.

1618, tedy v poslední fázi vývoje za Albrechta Jana Smiřického, bylo jedenáct a nacházelo se na nich dohromady šest měst, 22 městeček a 475 vsí. Kniha představuje velmi moderní způsob hospodaření budovaný s mimořádnou cílevědomostí a provázaností, jehož páteří se staly panské dvory. Pozoruhodné je také zjištění, že na smiřických panstvích docházelo jen k velmi malému či žádnému využívání robotní práce a provoz obstarávaly námezdní síly, což mělo nepochybně pozitivní vliv na efektivitu pracovního nasazení a tedy i na ekonomický výnos dvorů. Velmi cílevědomě byla budována též síť pivovarů, které zásobovaly jednotlivá panství a staly se dalším významným zdrojem příjmů. Z textu rovněž vyplývá propracovaná provázanost jednotlivých panství, což znamenalo, že celek smiřického režijního hospodaření dokázal maximálně využívat své vlastní zdroje a další potřebné komodity byly nakupovány primárně na domácích trzích. Tematicky utříděný výklad doprovází celá řada tabulek, jež přehledně v číslech ilustrují např. tažní sílu jednotlivých dvorů, částky na výplatu námezdních pracovníků, či vývoj pivovarské produkce (pouze na s. 253 je v přehledové tabulce objemu prodaného bílého piva k roku 1616 uveden chybný výpočet). Průměrný roční výnos pro uvedené roky Čechura vypočítává nejméně na 48 725 kop grošů českých (s. 260) a celkovou výnosnost panství odhaduje na 70–80 %. Většina této částky navíc neplynula přímo majitelům panství, ale důchodní správě na hradě Kumburk.

Následně se Čechura zaměřuje na finanční podnikání rodu a prezentuje, že na počátku 17. století Smiřičtí disponovali na svou dobu zcela mimořádným množstvím hotových peněz. Ty měli vedle hlavní pokladny na Kumburku depónovány také na dalších českých sídlech a ojedinělý byl též jejich depozit ve Frankfurtu nad Mohanem, jenž měl dosahovat částky až 300 000 zlatých. Díky takovému finančnímu zázemí se Smiřičtí stali vyhledávanými poskytovateli úvěrů, přičemž v téže době jiní vlastníci větších pozemkových majetků hotovost často chronicky postrádali. Mezi jejich dlužníky nacházíme celou řadu osob napříč konfesemi či politickou i sociální příslušností od saského kurfiřta Kristiána II., jenž si za léta 1603–1611 půjčil nejméně 200 000 tolarů (viz tři registrované půjčky na s. 281; na s. 283 je však uveden nižší součet 150 000 tolarů) až po měšťany a smiřické poddané. To dokládá zcela pragmatický přístup, neboť pro poskytování úvěrů nebyla podstatná stavovská či konfesní příslušnost. Čechura dále upozorňuje nejen na racionálně vystavěné hospodaření, ale také na skromný

životní styl Smiřických, v jejichž účtech jen výjimečně figurují výdaje za luxusní zboží a potraviny, jež často odčerpávaly finance jiných šlechticů. Příslušníci rodu se navíc sami zadlužovali jen naprosto výjimečně a pouze na nezbytně potřebnou dobu. Takovým případem byla kupříkladu koupě dymokurského panství (k financování této akvizice viz např. s. 290).

V závěrečných kapitolách se Zuzana Vlasáková poměrně podrobně zastavuje u pohřebních slavností Albrechta Václava Smiřického, zachycených v soudobém spisu, jenž je se svými 670 stranami nejrozsáhlejším pramenem této povahy z předbělohorských Čech. Veronika Stachurová Kucrová pojednává o posledních letech důmyslně vystavěného smiřického hospodářství, jeho rychlém rozpadu po smrti Albrechta Jana a následných pobělohorských majetkových turbulencích. Z pera obou autorek pochází také kapitola o tzv. druhém životě Smiřických, který se otiskl v lidových písních, poezii, románech, ale i v muzikálu.

Knize se bohužel nevyhnuly jisté jazykové a redakční nedostatky od stylistických nevyrovnaností přes typografické chyby po překlapy, jež se občas vyskytnou i ve jménech. Neúplný je také rejstřík, který podle náhodného výběru při čtení neobsahuje např. vladyky Vsechlapa a Matyáše (s. 88), Arnošta Hasištejnského z Lobkovic (s. 105) nebo Kryštofa Kapouna ze Svojkova (tamtéž). Zmíněné připomínky, jakkoliv jsou oprávněné, však rozhodně nesnižují význam knihy, která nabízí ucelené zpracování dějin rodu Smiřických ze Smiřic širokému spektru zájemců od odborníků až po laické čtenáře.

Lukáš M. Vytlačil